

EMBRYO IN BEWEGING

Jaap van der Wal

Het menselijk embryonaal bestaan is een 'stil' bestaan. In termen van gedrag zoals wij dat kennen van de mens na de geboorte (zich bewegen, zich uitdrukken, spreken, handelen, enzovoort) lijkt het embryo expressieloos. Toch spreekt het menselijk embryo (een) taal. Een taal die men moet leren horen en verstaan met een ander oor dan het zintuigorgaan waarmee we in ons dagelijks bestaan bedienen om de dingen horen. Op het oor of gehoororgaan dat hier bedoeld wordt, is van toepassing wat de filosoof en schrijver E. Proust zei over onze ogen: 'De moderne mens heeft geen behoefte aan nieuwe vergezichten maar aan nieuwe ogen'. De taal die het embryo spreekt is dezelfde taal die Goethe verstond als het ging om de kleuren maar ook om de planten- en dierenwereld. De Goetheanistische fenomenologie bedient zich van het oog en oor van de 'goede verstaander'. Net als elke fenomenologische benadering is zij op zoek naar het **verstaan** van de dingen en niet zozeer naar het **verklaren**. Dat laatste is meer het specifieke doel én domein van de gangbare natuurwetenschappelijke benadering. De Goetheanistische fenomenologie spreekt het intuïtieve of zo men wil imaginerende bewustzijn aan. Men 'ziet' dingen die wel concreet zijn maar niet 'hard te maken'.

Wat is nu de taal die het embryo spreekt? Het is de **taal van de vorm** of nog beter; de taal van het **vormgebaar**. Nu is iedere vorm uiteindelijk te beschouwen als een gestolde beweging en zou van elke biologische vorm ook het vormgebaar te vinden moeten zijn. Welk gebaar – welke *geste* – spreekt er bijvoorbeeld uit een eik of een berk, drukt zich in of via de vorm van de boom uit? In het embryonale bestaan, dat voor de mens maar hooguit de eerste tien weken van de negen maanden van zijn voorgeboortelijk bestaan beslaat, zijn de vormen zelfs nog in beweging. De gestalte van de (wordende) mens is dan voortdurend aan het veranderen en metamorfoserende en men kan het ontstaan van de vormen van het menselijk lichaam daar dus zelfs nog letterlijk meemaken. Dat moet haast wel voer voor fenomenologen zijn. Nu kent iedereen wel het gegeven van een serie foto's of herinneringsbeelden van een mens in verschillende opeenvolgende levensfasen en herkent de verbazing die men dan soms kan voelen over het feit dat één en hetzelfde wezen in de tijd zo in verschijningsvorm veranderen kan. Maar ingeval van dit voorbeeld spreken we altijd nog van een min of meer complete gestalte. De verhoudingen tussen de verschillende lichaamsdelen kunnen zich misschien in de opeenvolgende levensfasen (soms ingrijpend) wijzigen maar het bouwplan, de gestalte en zijn 'onderdelen' is min of meer hetzelfde en wijzigt zich niet. Hoe anders is dat bij het embryonale bestaan! De veranderingen in gestalte en verschijningsvorm zijn daar veel ingrijpender! Niet alleen verhoudingen en relaties veranderen voortdurend ingrijpend, er is zelfs sprake van het verschijnen en verdwijnen van lichaamsdelen en organen. Bij dat alles dient in beschouwing genomen te worden dat het om **menselijk** verschijnen gaat: 'Was sich ändert ist die Erscheinung, nicht das Wesen' (E. Blechschmidt). De eerste vier weken is er bijvoorbeeld nog geen sprake van armen of benen. Het ons zo vertrouwde lichaamsschema met een buitenkant en een binnenkant (ingewanden) is iets dat in de eerste drie weken nog volledig ontbreekt: het embryo bezit dan alleen nog maar 'buitenkant'. Pas later wordt in een het hele embryonale lichaam doortrekkend gebaar van krommingen en zich verzelfstandigen de voor het volwassen menselijke lichaam karakteristieke verhoudingen van binnen (ingewanden) en buiten ('uitgewanden') ontwikkeld. De gestalte van het menselijk embryo is een continu en ingrijpend metamorfoserende van vorm en verschijning.

Welke sleutel heeft men nodig om die vormgebaren als taal te verstaan? Voor de euritmist zal het herkenbaar zijn dat we datgene dat in de vormgebaren wordt uitgedrukt **niet** in het substraat van de vorm zélf moeten zoeken. Ook in de euritmie wil de zichtbare beweging van (met) het lichaam en het gebaar dat de euritmist uitvoert uitdrukking zijn van woord of taal die beweging van een 'hogere orde'. Ook daar wordt de kloof tussen uitvoerder en

toeschouwer alleen overbrugd als het achterliggende gebaar wordt verstaán. De weg hiertoe is niet het kijken maar het invoelende zien. Het is ook dát oog dat Goethe hanteerde bij zijn studies, hij probeerde zich met behoud van bewustzijn en objectiviteit in de gestiek die uit (vorm)gebaar spreekt in te voelen. Als het dus om vormen en vormgebaren gaat zoals bij het embryo, dient men die gebaren op z'n minst mentaal te voltrekken, 'na te doen', 'mée te beleven' zou Goethe gezegd hebben. De hele antroposofische menskunde is de morfologie van de gestiek. Juist die gebarentaal maakt het mogelijk om transdisciplinair dezelfde morfologie (d.i. hetzelfde vormgebaar) te herkennen op zowel anatomisch-fysiek niveau als op fysiologisch en op psychologisch niveau, of zo men wil in het etherische of in het astrale domein. Om nog eens te benadrukken dat vorm en vormgebaar als het ware de woorden zijn maar niet de boodschap of de taal zelf, volgt hier eerst een voorbeeld van hoe het **niet** is bedoeld. Eens was ik in Dornach aanwezig bij een voordracht door een niet onbekende representant van de antroposofie. Er werd een poging gedaan om de aangevingen van Rudolf Steiner als zouden bepaalde organen en lichaamsdelen met bepaalde tekens uit de dierenriem verbonden zijn, toe te lichten. Doodgemoedereerd werden plaatjes uit anatomische atlanten van de mens geprojecteerd op de figuur die de sterren van het betreffende dierenriemteken aan het firmament vertonen. De homologie (d.i. overeenkomst in vorm) tussen die twee werd vervolgens als argument voor het bestaan van een relatie gehanteerd. Zo moet het dus **niet!** Deze vorm van associatieve morfologie en van het zoeken van overeenkomst in uiterlijke vorm komt men best nog wel veel tegen en is methodologisch fataal, wil men wezenlijk begrip krijgen van vormtaal en die ook **verstaan**. Wil men een homologie tussen bijvoorbeeld een dierenriemteken en een menselijk orgaan vaststellen dan zal eerst een ware morfologie van deze tekens moeten worden ontwikkeld. Dat betekent: leren verstaan en uitdrukken van de *geste*, het gebaar dat spreekt uit en door de uiterlijke vorm heen. Vervolgens zoekt men in het orgaan naar soortgelijke taal van gebaar en gestiek. Dán pas kan relatie gelegd worden. In diezelfde sessie in Dornach waarvan hierboven sprake was bracht een eurythmiegezelschap diezelfde dierenriemtekens in klank en gebaar voor het voetlicht. Dat had allang niets meer te maken met de vorm die de tekens aan het firmament innemen. Al het andere dat bekend is, meebewogen en meebeleefd kan worden over dynamiek, gestiek en taal van de dierenriemtekens werd daar in Gestalt en gebaar tot zichtbare beweging gebracht. Als het in de antroposofie gaat om *morfologie* ('leer de vormen') dan dient men **vér** te blijven van zoiets als anatomie maar deze als het ware te overstijgen naar vormgebaar, d.i. **beweging**. Daarbij kan juist de eurythmie een geweldig hulpmiddel zijn.

Het opwindende en mij al decennia fascinerende aan het menselijk embryo is, dat dáár de menselijke gestalte ook in het fysiek-zichtbare nog in beweging is. De etherische vormkrachten die aan de vorm en bouw van het menselijk lichaam ten grondslag liggen en in die gestolde vorm als zodanig nog af te lezen, zijn bij het embryo nog directer afleesbaar doordat in anatomie, in vorm nog bewogen wordt. Een voorbeeld moge dat verduidelijken. Het moge bekend zijn dat de inademing het eerste grote fysiologische gebaar is dat een mens direct na zijn geboorte maakt. Beschouwt men nu het ontstaan qua vorm van borstkas en longen, dan kan men daar in groei-gebaar in feite de vorming van deze organen als één groot inademinggebaar beschrijven. Tijdens het uitgroeien van armen wordt in groei buigen en een zich toe-eigenen 'voorgeoefend', benen daarentegen groeien uit in de dynamiek van strekken en zich afzetten. Men moet zich intensief in de groei-gebaren ingevoeld hebben om de gestiek die in een orgaan leeft, te verstaan. Nu zijn de hier gegeven twee voorbeelden misschien simpel en een beetje 'platvloerse' voorbeelden. Ze passen overigens geheel in het menskundeconcept van de antroposofie dat 'hogere' functies (bijvoorbeeld zielefuncties) metamorfosen zijn groei-krachten en groei-gebaren.

In het embryo 'übt das Seeliche sich voraus'. Dat is géén uitspraak van Rudolf Steiner, maar de uitkristallisatie van het levenswerk van Erich Blechschmidt, één van de grootste huuman-embryologen uit de zestiger en zeventiger jaren van de twintigste eeuw. Ook hij zag in de vormgebaren waarmee het embryo zich lichaam en organen gestalte geeft, principes – of zo

men wil en dan komt het naadloos 'naast' de antroposofie te liggen: vormkrachten – aan het werk die zich later manifesteren als fysiologisch (d.i. functioneel) gebaar en, nog verder gemetamorfoseerd, als psychische ('seelische') dynamiek. Dáárom is het embryo en de embryologie zo'n rijke leerschool voor degene die net als Goethe en Steiner zoekt naar de gestiek achter het fysiek-zichtbare en daarmee embryologie 'erweitert' tot een *embryosofie*. Het concept van Blechschmidt is daarom ook zo te vuur en te zwaard door collega-embryologen uit de reguliere natuurwetenschappelijke embryologie bestreden, omdat het de verhoudingen tussen Geest en lichaam totaal omkeert ten opzichte van het gangbare denken. In het denken van Blechschmidt zijn Geest en ziel primaat, niet het secundaire product van lichaam en is het menselijke embryonale bestaan niet een nog-zielloos-bestaan, maar kan men juist daar taal en dynamiek van ziel en geest (nog) aflezen aan het directe vormgebaar van het lichaam. Zoals de euritmie een passend methodisch hulpmiddel kan zijn voor degene die de vormspraak van het menselijk lichaam wil verstaan, is embryologie hét basisvak bij uitstek voor de euritmist. Of deze gedachte ook daadwerkelijk als zodanig weerspiegeld is in het curriculum van de opleiding tot euritmist, onttrekt zich helaas aan mijn waarneming.

"Het embryo is Geheimwissenschaft en Genesis tegelijk" is een (misschien wat militante) uitspraak van mij. De grondgebaren en -principes van menswording in geestelijk zin, zijn daar bijna direct 'afleesbaar'. Het embryo behoedt een mens ook voor denken in vormen of starre patronen. Wie in het embryo naar 'de' Evolutionsreihe zoekt of naar 'de' dierenriemreeks komt eigenlijk bedrogen uit. Men kan niet naadloos de letters van de 'Evolutionsreihe' naast plaatjes van embryonale stadia plakken. Alleen het inleven in de dynamiek, de taal van de 'Reihe' als geheel maakt het mogelijk in de **dynamiek** van embryonale wordingsprocessen deze incarnatie- en evolutiegebaren te 'zien'. En dan niet één keer! Er is een grote reeks te onderkennen voor de gestalte en dynamiek van het embryo als geheel, maar bijna ook in elke orgaan of lichaamsdeel worden die wetmatigheden van ontwikkeling herkenbaar doorlopen. Het is net als met driegeleding. Ook driegeleding, boven- en onderstromen, boven- en onderpolen 'zitten' niet ergens, het zijn processen, vorm-functieprincipes die men niet anatomische aanduiden kan maar als procesprincipes herkennen áán de vormen van het lichaam en organen. Omgaan met het embryo maakt van een onderzoeker bijna als vanzelf een *dynamisch morfoloog* en het is mijn inziens de *dynamische morfologie* die de sleutel is tot het verstaan van de mens en natuur als **beeld** van geest. Wie de beelden van de lichaamsvorming kan verstaan 'kijkt' rechtsreeks in het *sinnlich-übersinnliche*. Steiner zei: 'Die Urbilder sind schaffende Wesenheiten'

'Het embryo functioneert in vormen'. Dat is de korst geformuleerde sleutel tot het bijzondere karakter van ons embryonale bestaan. Is het volwassen lichaam in principe te beschouwen als een instrument waarméé een mens functioneert, zich gedraagt (in de ruimste zin van het woord), in de embryonale fase gedraagt een mens zich groeiend en vormend. De vormkrachten waarmee het lichaam, de lichaamsdelen en organen vorm en gestalte krijgen, diezelfde vormkrachten komen als het ware 'vrij' op fysiologisch en psychologisch niveau, als het zich-vormen zich min of meer uitkristalliseert. Dat 'verklaart' ook waarom in een levend organisme als de mens vorm én functie zo naadloos op elkaar passen. In de hierboven gememoreerde voorbeelden: benen zijn in 'gaan en staan' gegroeid, handen in 'grijpen en zich openen'. Een beetje kort door de bocht kan men het embryo vergelijken met een euritmist die een uitvoering vertolkt: ook hij / zij vertolkt, spreekt in gebaar, in vormbeweging.

Een apart aspect, waarnaar mij vaak juist door euritmisten gevraagd wordt, is de relatie moeder en kind ten tijde van de zwangerschap. De vraag wordt naar mijn mening daarom vaak vanuit die kringen gesteld, omdat er een sprake zou zijn van een 'code' dat euritmie door (en voor?) zwangere vrouwen niet gewenst en 'gezond' zou zijn. De euritmist vraagt dat dan vaak aan mij als deskundige, terwijl ik al vele jaren de verklaring voor deze 'code' aan euritmisten vraag. In zo'n geval moet men niet terugvallen op bijvoorbeeld 'Het is nu

eenmaal zo gezegd', maar beide disciplines (dus én de embryoloog én de euritmist) moeten naar vertaling zoeken. Daarmee bedoel ik dat het mogelijk moet zijn om de biologie van zwanger-zijn en van de verhouding tussen moeder en ongeborene te vertalen in een taal van gestiek die vervolgens door de euritmist weer begrepen en verstaan kan worden. Ik kan in dit kader alleen de contouren aanreiken van het eerste. Misschien dat dan een lezer de pen ter hand neemt en zijn / haar visie geeft vanuit het domein van de euritmie. Dat zou dan ook nog eens voor mij een bevredigende afsluiting kunnen opleveren van een nu al jarenlang zoeken naar een antwoord op deze vragen

Ik begin eerst maar weer bij hoe het **niet** is, of liever; hoe het volgens mijn kijk op de dingen **niet** kán zijn. Dat geeft dan contouren aan het domein waar men de oplossing voor de vraag dan wél dient te zoeken. Er wordt in deze tijd veel gesproken en gefilosofeerd over het moeder-kind-contact en over de moeder-kind-binding tijdens de voorgeboortelijke periode en de geboorte en over de betekenis die de kwaliteit van dit contact heeft voor het latere leven van het kind. De laatste twee decennia is er ook wel weer enige ruimte ontstaan om zich over dit soort vragen gedachten en mening te vormen in een ruimer kader dan alleen het materialistische denkpatroon. Dat de kwaliteit van de relatie moeder-kind niet alleen fysiologisch-biologische parameters kent, wordt in sommige kringen schoorvoetend erkend. Er bestaan zelfs al stromingen die men kan aanduiden als prenatale psychologie. Het 'mag' kennelijk weer. Deze gedachten vinden hun weerspiegelingen in goedbedoelde adviezen dat de moeder zich ook psychisch positief op kind en zwangerschap dient in te stellen. Als men dergelijke gedachtegangen echter vanuit het antroposofisch denkkader benadert, dan moeten bijna al die concepten onderkend worden als (nog steeds) doortrokken van de Cartesiaanse dualiteit van geest (psyche) en lichaam. Moeder en kind worden geacht ook psychisch contact met elkaar te kunnen hebben en psyche van moeder en kind worden als gelijksoortige 'grootheden' geïnterpreteerd.

Mijns inziens wordt hier een enorme denkfout gemaakt, die ik echter ook wel in 'antroposofische kringen' (wat dat dan ook zij) tegenkom. Uit hetgeen eerder in dit artikel aan de orde is geweest moge blijken dat de verhouding geest en lichaam en daarmee de geaardheid van ziel en zielelichaam bij een ongeborene totaal anders is dan bij een volwassene. En voor embryo weer nog anders dan voor een foetus of pasgeborene. Geest en lichaam zijn bij het embryo nog met elkaar 'verknocht' op een wijze die we bij ons volwassene nog aantreffen in onze onderpool. Waar de substantie (nog) in voortdurende omvorming en vitale dynamiek verkeert. Het astrale lichaam heeft zich daar (nog) niet kunnen (of: behoeven) 'losmaken' in die mate die zo kenmerkend is voor onze bovenpool. Dáár (in het bovenpolige) scheidt dat loskomen in het zielenleven de tot bewustzijn te brengen verhoudingen die in de gangbare psychologie als 'ziel' of psyche (h)erkend worden en als zodanig onderzocht. Het bewustzijn van embryo en foetus 'moet' ook nog van diep- tot droom-slapende kwaliteit zijn. Natuurlijk hebben moeder en kind 'contact' en relatie met elkaar op het niveau van het geestelijk wezen die zij beiden óók zijn – het hele proces van het aangaan van elkaars karma speelt zich bijvoorbeeld op dit niveau af -, maar contact of relatie hebben op het niveau van psyche gaat niet langs de kanalen waarlangs wij in dit aardse bestaan als 'zielen' c.q. personen met elkaar kunnen interacteren. Hierbij wordt 'psyche' door mij dan gedefinieerd als 'vrijgekomen' d.i. niet meer ín het fysiek-etherische gebonden maar áán het lichaam zich manifesterende astraliteit. Het moeder-kind-contact gaat ten tijde van de zwangerschap nog direct en on-middellijk via het fysiek-etherische. Studies van de Franse gynaecoloog Odent hebben bijvoorbeeld aangetoond hoe diepgaand hormonale interacties tussen moeder en kind de kwaliteit van het ervaren van bijvoorbeeld geboorte kunnen beïnvloeden en hoe dramatisch anders – op dát niveau – de verhoudingen, ervaringen en belevingen worden (dat laatste dus binnen het domein van het 'onbewuste') bij bijvoorbeeld kunstmatige geïnduceerde bevallingen, keizersneden en dergelijke. Hij gaat zover dat hij de 'hormonen van loslating', de 'hormonen van binding en omhulling' meent te kunnen beschrijven. Zijn we dan niet erg dicht gekomen bij de uitgangspunten die hierboven zijn beschreven als kenmerkend en wezenlijk voor het embryonale bestaan, namelijk het

functioneren in vormen, het bestaan in groeikrachten en groeigebaar? Zoals er een 'fysiologie van de vrijheid' is (Steiner) zo is er een fysiologie en waarschijnlijk ook een morfologie van de liefde, van de binding, van het loslaten, van het ontmoeten. Ik begin mijn cursussen 'Embryo in beweging' bijna altijd met het verhaal van conceptie. Wie de morfologie en fysiologie van Het Ontmoeten of De Ontmoeting wil leren kennen moet met dit verhaal beginnen.

Als we dus op zoek gaan naar moeder-kind-relatie, dan moet deze dáár gevonden worden, in het substraat van biologie en fysiek-etherische kwaliteit. Die is zeker door de psychische beleving en zijnstoestand van moeders kant te beïnvloeden maar dan indirect: haar psychisch zijn is – daar zijn vandaag de dag voldoende aanwijzingen voor – **mede** bepalend voor de zijnskwaliteit van haar 'lagere organisme'. Men dient hierbij bijvoorbeeld te denken aan de betekenis van angst, stress, al dan niet aanvaarding, enzovoort en zich te realiseren dat dit alles bij lange na (althans in deze fase van mensheidsontwikkeling) **bewust** beïnvloedbaar en stuurbaar is. Veel, heel veel is hier nog te onderzoeken en te verhelderen. Maar de 'New age' moeder die denkt dat het 'uitstralen' van goede signalen en gedachten 'naar haar kind toe' positief werkt op de ziel van het kind¹, heeft misschien wel gelijk maar het gaat niet langs de weg die zij vaak denkt. Haar voedsel, haar lichamelijk welzijn, haar hormonale evenwicht, het is allemaal minstens even belangrijk, zo niet belangrijker. Het zou hier te ver voeren om uiteen te zetten welke kwaliteit van voedsel op welke wijze positief dan wel negatief (denk aan de moderne trend van voedsel additieven en kunstproducten).

Als men euritmie beoefent, doet men dat, als ik het tenminste allemaal goed begrepen heb, niet 'met het hoofd'. De euritmie grijpt aan via de bewegingsmens en dat is iets geheel anders dan een (bewegings)apparaat dat als een marionet aan een sturende brein ('hoofd') hangt. Bij euritmie is meer betrokken dan het bewegingsorganisme, het zielewezen en zielelichaam bewegen mee en worden bewogen. Euritmisch bezig zijn heeft dus ook bij een zwangere vrouw meer teweeg en spreekt meer aan dan enkel wat 'hoofd' en / of 'psyche' om het even wat kort door de bocht uit te drukken. Euritmie beoefenen spreekt bijvoorbeeld de verhouding geest en lichaam aan in termen van (kwaliteit) van incarnatie. Dat de aanstaande moeder daarmee ook de kwaliteit van haar fysiek-etherische wezen en / of haar eigen geest-lichaam-relatie zou aanspreken dan wel beïnvloeden – en daarmee de verhouding tot haar ongeboren kind in termen van de relatie zoals dat in dit artikel is beschreven – lijkt een logische conclusie. Ik ben te ondeskundig om een exacte relatie te leggen tussen 'oorzaak' (euritmie) en 'gevolg' (toestand van lichaam en ziel). Dat is aan anderen misschien.

Ik hoop met dit artikel op z'n minst interesse gewekt te hebben voor het embryo als wezenlijke en bijna niet te evenaren toegang tot het inzicht in het ware wezen van de mens en in de taal van geest en schepping die uit de vormgebaren van het menselijk lichaam te verstaan is.

Jaap van der Wal

Over de auteur

Jaap van der wal is arts en hogeschoolhoofddocent aan de Hogeschool van Utrecht. De 'vakdomeinen' waarin hij onderwijs geeft zijn de humane anatomie en embryologie, bewegingswetenschappen en wetenschapsfilosofie. Daarnaast verzorgt hij parttime onderwijs in 'antroposofische menskunde' aan diverse antroposofische opleidingen en geeft hij aan daarin geïnteresseerden cursussen 'Embryo in Beweging', een mengeling van embryologie, algemene menskunde, evolutietheorieën en filosofie, geïnspireerd vanuit de antroposofie met de Goetheanistische fenomenologie als beschouwingwijze. Meer over hem en de cursus 'Embryo in Beweging' is te vinden op Internet: www.embryo.nl.

¹ Het omgekeerde, namelijk geplaagd worden door het faalgevoel dat ze niet voldoende positief aan haar kind kan denken, komt (helaas) ook veel voor.